Anca FILIPOVICI

Universitatea „Babeş-Bolyai", Facultatea de Studii Europene, Cluj-Napoca
"Babeş-Bolyai" University, Faculty of European Studies, Cluj-Napoca

Dileme româneşti la început de secol 20. Perspective ale progresului: naţionalismul lui N. Iorga vs. sincronismul lui E. Lovinescu

Romanian Dilemmas at Beginning of the 20th Century.
Approaches of the Progress: the Nationalism of N. Iorga vs. the Synchronism of E. Lovinescu

After the First World War and the creation of the Greater Romania the question of progress and modernization became more acute than ever for intelectuals from all the areas of Romanian life. This study tackels two options that were taken into account: one expressing a nationalistic view of progress which claimed that the Romanian people must develop themselves through their own resources; the other view stated that the modernization of Romania implies a process of synchronization to the occidental values and culture and is based on the support and influences from the Western countries. In this context, the aim of the paper is to reconstruct the dispute between the thought of a remarkable nationalistic figure from the 20th century - the historian Nicolae Iorga and the opposite view towards progress expressed by the promoter of synchronism – the literary critic Eugen Lovinescu.

Keywords: Romanian interwar culture, Nicolae Iorga, cultural nationalism, Eugen Lovinescu, the theory of synchronization

Institution's address: str. Em. de Martonne nr. 1, 400090 Cluj-Napoca, tel.: +40 264 593770, fax: +40 264 590251, e-mail: *euro@euro.ubbcluj.ro*

Personal e-mail: *anca.filipovici@yahoo.com*

1918 a reprezentat în istoria României anul de grație în care idealul național de unire a tuturor românilor într-un singur stat a devenit realitate. Unitatea poporului român a simbolizat miza naționalismului social, cultural, politic, cu rădăcini încă din secolele trecute în care regiunile locuite de români s-au aflat sub ocupații străine: principatele dunărene Valahia și Moldova, formate în secolul al XIII-lea și ocupate de otomani în secolul al XV-lea; Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat aflate de-a lungul timpului sub dominație habsburgică, otomană sau maghiară; Bucovina și nordul Moldovei ocupate de Austria; Basarabia și estul Moldovei încorporate de Rusia[1]. Alipirea Transilvaniei, Bucovinei și Basarabiei la Vechiul Regat după primul război mondial a determinat însă crearea unui stat alcătuit din populații cu moșteniri culturale și politice diferite. Secolele de divizare teritorială, dar și ambițiile politice ale oamenilor de stat au determinat dificultăți majore în acțiunile de promovare și dezvoltare ale unei țări est-europene rămase mult în urma Occidentului.

Una dintre personalitățile vremii care au contribuit la consolidarea unității naționale, dar și la stabilirea de relații cu statele din Vest a fost Nicolae Iorga (1871-1940), naționalist moderat și teoretician al naționalismului cultural românesc[2]. În demersurile sale de creare a unei culturi specifice care să confere românilor un loc aparte în istoria lumii, Iorga a încercat să revitalizeze curentul socio-cultural semănătorist, al cărui reprezentant de marcă a fost la început de secol XX. Neosemănătorismul interbelic, înscris pe linia tradiționalismului, revenea așadar la atitudinea de recuperare și valorificare a tradiției prin promovarea idilismului vieții de la țară, prin invocarea excesivă a trecutului și refuzul civilizației citadine[3]. Prin temele invocate se remarcă așadar puternicele influențe germane dinspre G. Herder și O. Spengler, școala germană de gândire contribuind substanțial la cristalizarea concepțiilor istoricului român.

Opuse abordărilor naționalist-tradiționaliste au fost viziunile moderniste ale criticului literar și teoretician al culturii Eugen Lovinescu (1881-1943) ce explica formarea civilizației și culturii române prin procesul de imitație și adaptare a valorilor occidentale. Sincronismul lovinescian pleda în anii interbelici pentru renunțarea la tradiționalismul semănătorist ce ar fi determinat incontestabil regresul și înscrierea în

modernitate, prin sincronizarea formelor de viaţă cu cele tipic europene[4]. De cealaltă parte, tradiţionaliştii în frunte cu Iorga acuzau că un astfel de demers presupunea negarea specificului naţional, echivalând chiar cu un act de trădare.

Disputa în discuţie a avut în primul rând accente cultural-sociale, implicând însă şi aspecte de ordin politic, istoric, instituţional sau economic. Lupta de idei s-a purtat în publicistica vremii, în revistele coordonate de Iorga pe de o parte (*Sămănătorul, Neamul Românesc*) şi de Lovinescu - ce avea să iniţieze gruparea literară de la *Sburătorul*, pe de altă parte. Argumentele au fost reluate ulterior atât în lucrări sau sinteze[5], cât şi în operele memorialistice[6], cei doi intelectuali rămânând fideli concepţiilor proprii până la sfârşitul vieţii. Pentru o deplină înţelegere a chestiunii analizate este necesară plasarea problemei încă de la începutul secolului XX, unde apar originile controversei Iorga-Lovinescu.

Anul VI. — Nr. 41. 6 Octombrie 1907.

SĂMĂNĂTORUL

Revistă Literară Săptămînală

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA: BULEVARDUL ACADEMIEI, No. 3.

http://wapedia.mobi/en/File:Samanatorul_-_Coperta_-_6_octombrie_1907.jpg

În perioada 1903-1906 îl regăsim pe N. Iorga la catedra de istorie universală a Facultăţii de Litere din Bucureşti, dar şi la conducerea revistei *Sămănătorul*, alături de scriitorii Ştefan - Octavian Iosif, Mihail Sadoveanu şi Ioan Scurtu. Mişcarea semănătoristă care a luat amploarea unui curent mai degrabă de idei decât unul literar, avea la bază idealul unităţii culturale şi naţionale a întregului popor, promovând o literatură naţională care să se inspire din viaţa simplă a ţăranului român. Cercetarea literaturii străine era încurajată, însă doar în vederea cunoaşterii, nu şi a imitaţiei, numai astfel, adevărata cultură română putându-se individualiza[7]. Pentru vederile sale conservatoare şi tradiţionaliste, revista a fost constant atacată de publicaţii precum *Viaţa nouă, Curentul nou, Viaţa literară* sau *Revoluţia idealistă*. În paginile publicaţiei *Epoca,* şi tânărul Lovinescu - fost student al cursurilor ţinute la Universitate de Iorga, combătea mediocritatea literaturii semănătoriste. Acţiunea acestuia a fost explicată mai târziu de Iorga în lucrarea sa autobiografică, pe seama refuzului său de a-i publica lui Lovinescu primele tentative literare[8]. Aceste momente au fost de altfel primele contacte directe între Iorga şi Lovinescu. Opiniile critice ale celui ce exprimase o altă atitudine literară au fost aspru taxate de profesor, înfierate cu perseverenţă în orice împrejurare, ducând la ruperea oricăror relaţii personale viitoare[9]. Critica lovinesciană din foiletoanele *Epocii* chestiona în primul rând locul naţionalului în sfera artei şi problema exclusivismului rural ca izvor de inspiraţie, subliniind că o astfel de literatură nu este una ţărănească, cu una „ţărănizată”[10]. Mai mult, Lovinescu argumenta că pătura ţărănimii nu este singura care să surprindă tot ce e mai frumos în viaţa românească, iar poporul nu este alcătuit doar din „neamul anonimilor, care se nasc, mănâncă, beau şi mor şi care, ce-i drept, îşi dau banul lor şi la nevoie şi sângele pentru ţară”[11]. Literatura este într-adevăr, „o expresie naţională”, dar reprezintă „inflorescenţa superbă, ce absoarbe puterile intelectuale ale unui întreg neam”, exprimând „întreaga viaţă intelectuală a unui popor”[12]. Caracterul naţional rezultă din menirea literaturii de a fi „logaritmul, ce prin simple unităţi exprimă simbolic numărul imens şi greoi al unei naţiuni”[13]. Înscrierea literaturii române în literatura universală (în care subiectul ţărănimii nu abundă!) se bazează pe abordarea unor subiecte cât mai variate, care să reflecte toate straturile poporului, ceea ce contează fiind de fapt arta cu care subiectele sunt redate[14].

În paginile *Sămănătorului* Iorga respinge acuzaţia de caracter excluvisit al literaturii pe care o promovează, subliniind că în paginile publicaţiei, deşi predomină literatura de inspiraţie rurală, se regăsesc şi alte tipuri de scrieri. Totuşi, inspiraţia din păturile ţărănimii este cea autentică, iubirea pentru ţăran – „cel mai român-român”, „ni se impune de la sine fiecăruia”[15]. Iorga consideră inadmisibil să renunţe la inspiraţia trecutului strămoşesc în favoarea „neamurilor străine oploşite la noi, pentru gingăşia înstrăinaţilor prin şcoală, pentru urletele barbarilor şi pentru ţipetele răzgâiaţilor”[16].

Istoricul răspunde „clevetitorilor" ce îl atacau, exclamând: „Își poate închipui cineva […] ce haos poate rezulta din acele prăvăliri ale tuturor curentelor străine, din acea părăsire a oricărei tradiții proprii...!" în condițiile în care „popoarele trăiesc astăzi prin cultura lor"[17].

Lovinescu va aprofunda chestiunile disputate în studiul *„Direcția nouă" a d-lui Iorga*. Pornind de la ideea că nu tot ce este contemporan este și nou, criticul chestionează pretențiile lui Iorga de a crea un curent inovator în revista *Sămănătorul*[18], din moment ce cuvintele cel mai des utilizate în paginile publicației sunt „naționalism" și „românism" – cuvinte care nu ar avea „nici noutatea tocurilor de cauciuc"[19]. Din punct de vedere literar, mișcarea ar fi de fapt „o reluare a tradiției epocei eroice a literaturii române de dinainte de criticismul junimist; […] o soluție de continuitate față de trecutul mai apropiat și o anulare a tuturor câștigurilor junimiste"[20].

Și 20 de ani mai târziu, în *Istoria civilizației române*, Lovinescu revine cu criticile la adresa semănătorismului, curent ce își prelungise existența, datorită lui Iorga, până în anii interbelici. Lupta culturală de la *Sămănătorul*, consideră criticul, își are originile în vechiul spirit moldovenesc, cu influențe tradiționaliste și evoluționist-democratice de la Kogălniceanu, cu aspecte conservatoare moștenite de la Junimea și cu vederi tradiționaliste și reacționare de la Eminescu[21]. Mișcării i-a lipsit o concepție doctrinară asupra filosofiei culturale, rezumându-se doar la constatarea existenței unui stat fără o cultură națională solidă, care s-ar fi datorat înstrăinării claselor superioare de cultura pur românească. Semănătorismul a luat astfel contururi xenofobe propunând taxe pe literatura străină, promovând o literatură ce avea să mențină mentalitatea românească în forme feudale[22]. Lovinescu nu contestă totuși faptul că semănătorismul a stimulat fenomenul de localism creator. Eroarea a intervenit însă atunci când activitățile s-au mutat de pe plan cultural pe plan estetic. Iorga a „lărgit sensul estetic al literaturii pentru a face loc tuturor producțiilor mediocre,"[23] dovedind o totală lipsă de receptivitate față de spiritul nou al literaturii europene. Prin impunerea caracterului autohton, conținutul artei a fost limitat. Iorga a făcut astfel o confuzie gravă între etic, etnic și estetic. Eticul nu a mai fost perceput ca necesitate a conștiinței morale, ci ca instrument de înălțare spirituală a poporului. Esteticul s-a limitat la ideea națională, iar în consecință, etnicul a vizat numai clasa țărănimii[24].

Neosemănătorismul postbelic promovează deci aceleași principii, aduse la cunoștința publicului în paginile revistelor deținute sau patronate de Iorga – *Neamul Românesc, Ramuri, Năzuința, Suflet românesc, Scrisul românesc, Datina*. Noutatea surprinzătoare a curentului a constat în faptul că începând cu anul 1926 neosemănătorismul conferă etnicului o direcție antiortodoxistă. Între valențele specificului românesc Iorga enumera viața de la țară, literatura veche, folclorul, eroii istoriei naționale, limba, dar renunța la dimensiunea creștin-ortodoxă[25]. Aspectele naționaliste și viziunea tradiționalistă a dezvoltării naționale au rămas totuși neschimbate. Paginile următoare redau principalele concepte și idei promovate de Iorga prin raportare la criticile și viziunile moderniste lovinesciene.

Iorga și-a dedicat întreaga activitate idealurilor naționaliste, păstrându-și crezurile și concepându-și opera în același registru atât până la momentul înfăptuirii Unirii din 1918, cât și în perioada următoare de consolidare a noului stat român. Pentru Iorga, naționalismul reprezenta mai mult decât o ideologie – „o anume concepție a vieții de stat" ce își slujește poporul „privit ca ființă organică"; „nu e un colorit sentimental, pentru orice credință politică; el e însuși o credință, și una exclusivă"[26]. Iorga nu a făcut parte așadar din elita coruptă ce a manevrat ideologia naționalistă pentru a obține putere. El susținea de altfel că naționalismul nu trebuie să servească intereselor unui grup, ci trebuie să fie o concepție bazată pe crearea omului și a lumii, pe ideea existenței unui *suflet* unic al poporului. Acest suflet provine din *rasa*[27] din care poporul s-a dezvoltat, iar principala atribuție a poporului este purificarea sufletului național, realizându-și astfel misiunea istorică[28]. În viziune tradiționalist-romantică, sufletul apare așadar ca o entitate religioasă, strâns legat de istoria, tradiția și cultura poporului, un *Volkgeist* hegelian imprimat în toate manifestările culturale. Prin suflet națiunile devin personalizate, li se creează o existență particulară, dobândind un profil moral și un destin propriu[29]. Lovinescu considera pe de altă parte că rasele au nevoie de multe secole pentru a-și contura un suflet colectiv, iar rasa română nu este încă una fixată, căci poporul nu a avut o dezvoltare comună și o unitate de viață istorică. Conform viziunii sincroniste, abia în secolul al XIX-lea, prin contact cu civilizația occidentală, se poate zămisli un suflet românesc[30].

Dacă Lovinescu pune în prim plan Occidentul în contextul formării și a cristalizării națiunii române, fundația naționalismului promovat de Iorga o constituie *țărănimea* ca imagine a românului autentic ce a păstrat și a transmis aspectele originale ale vieții românești[31]. Lovinescu reclamă însă această dragoste pentru țărănime fiindcă ea s-ar asocia cu ura pentru revoluția socială și noile clase orășenești. Situația ar reflecta de fapt o lipsă de sicronism între transformarea revoluționară a instituțiilor și a condițiilor de viață și evoluția înceată a sufletului românesc. Oamenii de știință și gânditorii nu ar trebui

deci să fie „numai expresia unor instincte de clasă sau de rasă”[32].

Iorga vede însă în *națiune* - componenta naturală la baza dezvoltării umanității; el astfel personalizează ființa organică capabilă de autodezvoltare. Istoricul nu susține că națiunea ar fi o structură statică, recunoscând că dezvoltarea presupune și asimilarea de elemente străine. Această acțiune însă trebuie desfășurată cu prezervarea atentă a individualității[33].

Locul în care națiunea își dezvoltă spiritul și trăsăturile esențiale este reprezentat de *teritoriu*, cel ce conferă poporului energia sa vitală. Pământul este astfel calitatea permanentă a istoriei ce contribuie la formarea sufletului poporului. În contextul idealului de unificare națională teritoriul devenea astfel parte centrală a naționalismului lui Iorga. El însuși își denumea naționalismul ca iredentist, aspirând la revenirea diasporei în sânul patriei[34]. Frontierele națiunii sunt astfel cele care mărginesc toți membrii neamului, și nu cele marcate de autorități străine. Neconcordanța între frontierele imaginarului național și cele reale determină criza de identitate a unui popor[35].

Pe acest fundal *patriotismul* devine un concept strâns legat de naționalism. Iorga considera că patriotismul nu este o atitudine ce trebuie explicată, ea fiind sau complet înțeleasă sau deloc acceptată. Patriotismul nu ține numai de sentiment, ci este și o convingere intelectuală ce se concretizează în dragostea pentru pământul propriului popor și în devotamentul față de țară[36]. Patria simbolizează moștenirea transmisă generațiilor, implică determinarea de a fi român și rezultă din răspândirea culturii române[37]. Pasiunea patriotică este așadar în strânsă legătură cu dorința de cunoaștere și de îmbogățire a culturii spirituale. Prin intermediul educației și a școlii, cultura națională e considerată cea care transmite conștiința trecutului și implică păstrarea, dezvoltarea și cultivarea istoriei și limbii naționale[38]. Ideologiile romantice au incorporat specificul național în cultura poporului, echivalând regenerarea națiunii cu valorificarea patrimoniului original[39].

Concepând națiunea ca pe culmea evoluției culturale a unei civilizații, naționalismul lui Iorga se dovedește o dată în plus a fi unul preponderent cultural. Imaginea unei națiuni, susține Iorga, se oglindește în *cultura* sa ce păstrează elementele unei civilizații prin tradiție și obiceiuri, apropiind poporul de propriile rădăcini. Iar o cultură bună care să implice armonie, simplitate, umanitate se regăsește în România în valorile creștine, în tradiție, națiune și țărănime – în concret, cultura bună este cultura populară. Rezolvarea crizei morale a statului român se obține astfel prin educarea oamenilor în spiritul culturii tradiționale dobândită prin intermediul școlii, bisericii și literaturii[40].

În *Istoria civilizației române moderne* Lovinescu propunea o altă abordare a chestiunii culturii. Din perspectivă sincronistă, la început de secol XX nu se putea afirma că poporul român are o cultură proprie, ci doar o civilizație împrumutată. Acest fapt s-ar datora evoluției istorice a poporului român, lipsei de prevedere și de identitate națională. Cultura este definită ca sumă de „credințe religioase, valori morale, limbă, expresie artistică, instituții comune”, însă, „urzită din trecut, nu are, totuși, decât valoarea actualității sale”. Civilizația, pe de altă parte, se reduce la forme lipsite de realitate sufletească și este deținută de o pătură superficială. Iar dacă cultura este una proprie, care nu se împrumută, civilizația, „dimpotrivă, vine cu cele dintâi șine de drum de fier”[41].

În fine, Iorga alocă un rol determinant *literaturii* naționale de inspirație rurală și limbii naționale ce contribuie la formarea sufletului poporului. Deși este un produs al unei societăți, literatura reprezintă și un factor ce influențează dezvoltarea unei comunități. În viziunea tradiționalistă de progres, și naționalistul și scriitorul trebuie să se inspire din idealul național. Influența literaturii străine, a celei franceze în special, determină crearea „unui spirit greșit, care trebuia distrus”, în contradicție cu literatura autohtonă ce reprezenta „spiritul sănătos, care trebuia încurajat”[42]. Iorga nu respingea cunoașterea literaturii universale, el însuși fiind un desăvârșit poliglot, exeget al literaturii universale. Recunoștea că anumite concepte nu pot fi limitate de barierele naționale, dar ceea ce trebuie să predomine în literatura română sunt factorii naționali. Importul de informație tehnică, etică poate fi util, căci spiritul unui popor se definește prin raportare la alte popoare, aceasta implicând o cunoaștere a celorlalte nații, dar nu și o copiere a lor. Referitor la literatura franceză care era în mare vogă în primele decenii ale secolului XX printre rândurile aristocrației, Iorga sublinia că poporul trebuie să învețe și din alte surse, dar să rămână român, să nu se transforme în colonie[43].

Lovinescu constata cu părere de rău că la 20 de ani după semănătorism, Iorga încă mai credea „în evoluția culturală înceată, care tot ce câștigă asimilează”. Obiecțiile împotriva literaturii citadine vizau în special limba, tradiționalismul conservator încercând să oprească procesul natural al limbii inoculând scriitorilor prejudecata că limba ar trebui să răspundă nevoilor morale ale strămoșilor noștri, și nu necesităților naționale și estetice ale momentului[44]. Iorga își exprimase de nenumărate ori concepția că limba nu este doar mijloc de comunicare, ci „este forma cea mai înaltă, cea mai deplină în care se poate exprima sufletul” unui popor, cuprinzând întreaga viață a poporului. Și limba este personalizată, apărând ca „ființa vie cari ni vine din timpurile cele mai depărtate ale trecutului nostru, ea este cea mai scumpă moștenire a strămoșilor” a căror luptă a dus la

formarea acestui „suprem produs sufletesc”[45].

Criticul literar concluziona că o limbă înapoiată precum cea română nu se putea adapta noilor condiţii de viaţă decât prin neologizare. Progresul limbii române nu se poate limita la limba bisericească sau la cea din cronici ori mai mult, la cea ţărănească, ci trebuia să implice o capacitate de asimilare a neologismelor. Lovinescu nu solicita scriitorilor să creeze cuvinte, ci să folosească materialul estetic existent: „În ziua în care scriitorii se vor convinge că «promisiune» şi «permisiune» sunt preferabile «făgăduielii» şi «îngăduielii»” atunci vor fi înţeles sensul dezvoltării noastre[46].

Şi Lovinescu atribuia deci un rol primordial culturii pe drumul către progres al statului român. Calea era însă cu totul alta. Dacă Iorga privea cu nostalgie şi încredere spre trecut, criticul literar exclama în *Istoria civilizaţiei române moderne*: „În veacul şi de la locul nostru, lumina vine de la Apus: ex occidente lux!”. Progresul în viziunea sa semnifica „fecundarea fondului naţional prin elementul creator al ideologiei apusene”[47]. O astfel de concepţie a stârnit nenumărate controverse. Pe de o parte, tradiţionaliştii refuzau un astfel de model de evoluţie a României, pe de altă parte, polemici aprinse au avut loc în relaţie cu G. Ibrăileanu care a expus o teorie asemănătoare în *Spiritul critic în literatura românească* şi care îl acuza pe Lovinescu de plagiat. Ideea de sincronism sau interdependenţă exprima constatarea că schimbarea ciclului de evoluţie a ţării s-a manifestat la mijlocul secolului al XIX-lea ca urmare a relaţiilor cu statele occidentale avansate. Teoria îşi are rădăcinile în conceptul de *spirit al timpului* şi în legea tardiană a imitaţiei conform căreia „popoarele se modelează după concepţiile curente ale epocii”[48]. Imitaţia se află aşadar la baza contemporaneităţii vieţii materiale şi morale şi se manifestă de sus în jos, de la superior la inferior. În acest proces, nobilimea al cărei rol este preluat în secolul XX de marile oraşe, devine factor de civilizaţie[49]. Imitaţia presupune şi existenţa unei invenţii, a unui obiect de imitat. Această invenţie trebuie transplantată integral, apoi prelucrată prin adaptări succesive la spiritul rasei. Evoluţia civilizaţiei române a parcurs etapa de imitaţie a ţărilor vestice superioare, apoi a asimilat, iar în final a naţionalizat elementele împrumutate[50]. Pornind de la concepţia tradiţionalistă, Lovinescu arată că imitaţia se poate îndrepta şi spre trecut, dar la un popor fără un trecut cert, tradiţionalismul îşi pierde orice temelie[51]. Pentru Iorga tradiţia şi inovaţia erau aspecte complementare ale culturii. Recunoştea că o cultură trebuie să fie capabilă de modificare şi adaptare, dar influenţele străine trebuiau să rămână auxiliare. Istoricul ataca în memoriile sale „atitudinea descurajatoare a <junimismului> degenerat şi politicianizat, care ne relega în rândul naţiilor mici, fără originalitate culturală, menite a trăi supt toate raporturile la remorca celor mai mari ai lumii, ale căror forme ar fi prin ele înseşi neapărat superioare formelor pe care ne simţeam în stare a le elabora”[52]. Împrumuturile din ştiinţa vestică sunt totuşi necesare şi chiar cuvenite, în contextul în care Iorga susţinea că dezvoltarea ţărilor occidentale se datorează în parte şi poporului român[53]. Pe de altă parte, Iorga, precum Maiorescu, ridica în acest context şi problema formelor fără fond. Sincronismul explica acest fenomen pe care îl considera firesc, prin aceea că în procesul de imitaţie dinspre exterior spre interior, forma anticipează cu mult asupra fondului. Neadecvarea este însă doar o fază, prin care toate popoarele au trecut la un moment dat[54].

Apariţia acestor volume din *Istoria civilizaţiei române moderne* în anii 1924-1925 a alimentat de altfel disputele mai vechi dintre tradiţionalişti şi moderniști. În al treilea deceniu interbelic dezbaterea era însă preluată de *noua generaţie* afirmată după război, Lovinescu şi Iorga intervenind de pe un plan secund. Fără a intra în detalii amănunţite - „noua generaţie” nefiind subiectul expus în acest studiu- trebuie adăugat că deşi termenii erau modificaţi, confruntarea avea acelaşi obiect: „modernitate sau tradiţionalism” devenea acum „europeism sau tradiţionalism”. Mai vechilor combatanţi Lovinescu, Zeletin, Madgearu, Ibrăileanu, Iorga li se alătura o serie nouă de intelectuali (Ralea, Vianu, Aderca, Camil Petrescu, Nechifor Crainic, Rebreanu)[55]. Din rândurile acestei generaţii, unii dintre adepţii tradiţionalismului conservator vcr contura de altfel mişcarea naţionalistă de extremă dreaptă.

Iorga nu a fost un naţionalist extremist, delimitându-se de şovinism – el însuşi avea să fie vicitimă a Gărzii de Fier- considerându-l o credinţă malefică, arogantă, bazată pe ideea de competiţie şi a respins şi ideea de românism, conform căreia poporul român ar fi fost naţiunea glorioasă, cea mai privilegiată[56]. Poporul român este înţeles ca „acea uriaşă fiinţă, trecută prin multe lupte, încercări şi suferinţe […] şi care astăzi e la stăpânirea unei moşteniri, unui patrimoniu de tradiţii, de datine, de istorie trăită, care face originalitatea lui”[57]. Şovinismul, pe de altă parte, apare ca acel naţionalism care „se înşeală asupra însuşirilor poporului pe care vrea să-l servească, de suficienţă leneşă care doarme pe mindire putrede ca pe laurii celor mai strălucite biruinţe”[58]. Dar, prin valorificarea integrală şi românească a existenţei, prin supralicitarea specificului naţional, curentele autohtoniste interbelice au promovat totuşi românismul cu un entuziasm romantic[59]. Şi Iorga promova ideea de „mesianism naţional”, concepând poporul român ca pe o enitate unică, cu calităţi speciale, cu o dinamică deosebită[60]. Caracteristică a naţionalismului este de altfel ideea că naţiunea se naşte

din o comunitate egocentrică şi se autoconcepe ca centru al universului[61]. Misiunea acestui popor energic a constat de-a lungul istoriei, în viziunea istoricului, în apărarea culturilor vestice de invaziile barbare care au fost astfel înfrânate în Europa de Est[62]. Aceasta este de altfel una din explicaţiile pe care Iorga le oferă situaţiei rămânerii în urmă a acestui colţ de Europă. Lovinescu subliniază însă că printre factorii în discuţie s-au numărat într-adevăr condiţiile geografico-istorice, dar şi forţa spirituală a ortodoxismului într-un mediu de formaţie oriental. Singurul progres cultural ar fi fost marcat de influenţele apusene ce au luat amploare în secolul al XIX-lea, când poporul înapoiat şi demoralizat a intrat în contact ideologic cu economia şi civilizaţia apuseană[63]. Pentru Lovinescu, fascismul, dar şi bolşevismul, erau aspectele negative ale sincronismului, împiedicând dezvoltarea armonioasă a Europei. Dar, neanticipând deceniile ce aveau să urmeze, considera aceste fenomene ca apariţii trecătoare, neînsemnate abateri ale ritmului uniform al dezvoltării sincronice[64].

Analizând în continuare acest aspect trebuie menţionat că deşi naţionalist convins, Iorga era preocupat de soarta minorităţilor de pe teritoriul ţării, dovedind respect şi receptivitate faţă de cultura acestora. Această atitudine avea însă limite clare: minorităţile pot contribui la dezvoltarea poporului român, dar fără a se amesteca în evoluţia naturală a naţiunii şi fără tentative dominatoare[65]. Apoi, tratamentul pe care îl aplică statul român minorităţilor depinde şi de cât de respectabile sunt ele; dacă saxonii şi maghiarii posedă un suflet naţional demn de respect, situaţia nu este similară în cazul slavilor şi al evreilor. Antisemitismul lui Iorga are totuşi o notă aparte. El nu consideră că evreii trebuie desconsideraţi pentru că pur şi simplu sunt evrei sau pentru că românii ar fi o rasă pură ce nu trebuie să tolereze prezenţa evreului. Antisemitismul său derivă din consideraţii naţionale, în special de natură economică, receptându-i pe evrei ca pe o ameninţare externă, exploatatoare, ce monopoliza anumite profesii liberale sau grupuri sociale[66]. Pornirile antisemite s-au atenuat însă încă de la începutul anilor 20 când istoricul s-a manifestat ferm împotriva mişcării studenţeşti radicalizate ce milita pentru excluderea evreilor din universităţi şi profesii liberale[67].

Dacă antisemitismul lui Iorga constituie o problemă destul de controversată, Lovinescu dovedeşte a avea vederi mult mai liberale. El remarcă faptul că naţionalismul nu putea duce decât la xenofobie, susţinând că prezenţa cămătarului evreu este o fatalitate istorică inerentă chiar şi popoarelor mai avansate[68]. În plus, el afirmă că „...prieteniile mele cele mai solide au fost totuşi cu evreii". La revista *Sburătorul* au fost primite fără restricţie „toate talentele evreieşti", fără a se adopta vreun „exclusivim de rasă"[69].

*
* *

În lumina celor expuse se poate afirma că sub multe aspecte, primele decenii ale secolului XX au fost unele dintre cele mai fascinante perioade ale istoriei moderne a României, o perioadă a dilemelor, a căutărilor de opţiuni. Anii interbelici au stârnit interesul multor cercetători tocmai datorită pleiadei de intelectuali de marcă uniţi prin aceleaşi idealuri sau separaţi de viziuni antagonice. Condiţiile începutului de secol, dar şi înfăptuirea Marii Uniri au dus la dezbateri profunde, de multe ori la polemici acide între susţinători ai diferitelor ideologii privind poziţia pe care noul stat român trebuia să o adopte pe scena statelor lumii. Fie reflectând o atitudine tradiţionalist naţionalistă, fie promovând viziuni modernist-europeniste, miza era aceeaşi: dezvoltarea, progresul statului român, al culturii, instituţiilor, economiei şi societăţii româneşti în general.

Eugen Lovinescu

Evident, pentru o dezvoltare organică şi prin propriile resurse nu pleda doar Iorga, aşa cum sincronismul nu era susţinut doar de Lovinescu. Aceşti intelectuali au constituit în jurul publicaţiilor pe care le-au patronat adevărate grupări literare. Curentele de idei au avut astfel o componentă culturală predominantă[70], având meritul de a imprima anumite direcţii ideologice, dar reprezentând totodată şi o rampă de lansare pentru viitorii oameni de cultură ai ţării. Spre exemplu, dacă despre Iorga se spune că a avut în promovarea lui Sadoveanu, rolul pe care Maiorescu l-a avut în afirmarea lui Eminescu, apoi şi pentru oameni de litere ca Ion Barbu, Camil Petrescu sau Vladimir Streinu, gruparea de la *Sburătorul* a fost oportunitatea de afirmare.

Disputa între naţionalism şi modernism, între vechi şi nou, nu a fost inedită la început de secol XX. Dezbateri asemănătoare s-au purtat şi în secolul trecut, renumite fiind polemicile dintre Maiorescu şi Dobrogeanu-Gherea. Mersul istoriei a dovedit că dintre toate ideologiile politice, naţionalismul are cea mai mare putere de regenerare, în momente de cotitură, declanşându-se opoziţia dintre acesta şi direcţiile mai liberale. În România anilor '90 procesul de integrare europeană a fost cel care a declanşat disputa între apărătorii statului naţiune şi adepţii supranaţionalismului. Totuşi, ca şi dezbaterile care le-au precedat, şi aceste polemici au avut aceeaşi ţintă: aprofundarea opţiunilor ce creionează viitorul românesc.

Note:

1. I. Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare 1918-1930*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 12.

2. Conform criticului literar G. Călinescu, rolul lui Iorga în cultura română este precum cel al lui Voltaire în cultura franceză. A publicat o operă masivă, abordând domenii diverse, fiind în acelaşi timp istoric, critic literar, publicist, dramaturg, poet, om politic. În cultura română cele mai mari merite i se atribuie totuşi operei istorice, motiv pentru care şi în studiul de faţă, pentru a nu crea confuzii, se vor face referiri doar la „N. Iorga – istoricul".

3. G. Bădărău, *Modernismul interbelic*, Institutul European, Iaşi, 2005, p. 23.

4. Ibid., p. 7.

5. Spre exemplu, Iorga va grupa articolele polemice din *Sămănătorul* în volumele *O luptă literară*; sincronismul şi criticile împotriva tradiţionalismului vor fi reluate de Lovinescu în volume precum *Paşi pe nisip*, (1906), *Istoria civilizaţiei române moderne* (1924-1925) sau *Istoria literaturii române contemporane* (1926-1929).

6. N. Iorga îşi va reda experienţele şi crezurile în autobiografia *O viaţă de om aşa cum a fost*, iar Lovinescu va publica în 1932 volumele *Memorii.*

7. B. Theodorescu, *Nicolae Iorga*, Ed. Tineretului, Bucureşti, 1968, p. 126.

8. N. Iorga*, O viaţă de om aşa cum a fost*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1984, p. 269 şi 275; istoricul pune pe seama acestor episoade „duşmăniile idioate care şi astăzi urmăresc <sămănătorismul> din partea unui <modernism> şi <europeanism> care a atacat din pretenţie, dar în mare parte şi din cauza amintirii refuzurilor implacabile pe care le-a întâlnit atunci, cu fanteziile sale marine şi alte tentative literare"; şi în *Sămănătorul* critică acid pe cel ce i-a dat „lecţii aspre profesorului său", primind cu răceală apariţia volumelor lovinesciene *Paşi pe nisip*, în care acesta relua atacurile la literatura promovată de Iorga: „cărţile unui tânăr trebuie să aibă în gradul cel mai înalt însuşiri de rânduială, cuviinţă şi seriozitate, iar nu păcate de uşurătate, inconsecvenţă şi insultă" (în N. Iorga, *O luptă literară*, vol. 2, Ed. Minerva, Bucureşti, 1979, p. 310).

9. E. Lovinescu, *Memorii. Scrieri 2*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1970, p. 63.

10.E. Lovinescu, *Problema ţărănismului în literatura noastră*, Opere I, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982, p. 54.

11. Apud Z. Ornea, *Sămănătorismul*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1971, p. 390.

12. E. Lovinescu, *Literatura şi critica noastră*, în *op. cit.*, 1982, p. 37.

13. Ibid., p. 38.

14. Ibid., p. 40.

15. N. Iorga, *Împotriva clevetitorilor*, în *O luptă literară*, vol. 1, Ed. Minerva, Bucureşti, 1979, p. 271.

16. Ibid., p. 274.

17. Ibid., p. 276.

18. E. Lovinescu, *Direcţia nouă a d-lui Iorga*, în *op. cit*, 1982, p. 289.

19. Ibid., p. 291.

20. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. 1, Ed. Minerva, Bucureşti, 1981, p. 20.

21. E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1997, p. 203

22. Ibid., p. 205.

23. Ibid., p. 207.

24. E. Lovinescu, *Critica sămănătoristă*, în Florin Mihăilescu, N. Iorga-Biblioteca critică, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1979, p. 136.

25. Z. Ornea, , *Tradiţionalism şi modernitate în deceniul al treilea*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1980, p. 439.

26. N. Iorga, *Ce e un naţionalist?*, în Neamul Românesc, III, nr. 132, Vălenii de Munte, 1908, p. 2085.

27. Pentru Iorga „rasa"indica naţiunea, reprezenta fundamentul continuităţii istorice

28. W.O. Oldosn, *The Historical and Nationalistic Thought of Nicolae Iorga*, East European Quarterly, Boulder, 1973, p. 43.

29. S. Nicoară*, Naţiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2002, p. 143.

30. E. Lovinescu, *op. cit.,* 1997, p. 335.

31. W. O. Oldson*, op. cit.*, p. 49.

32. E. Lovinescu, *op. cit.*, 1997, p. 233.

33. W. O. Oldson, *op. cit.*, p. 49.

34. Ibid., p. 51.

35. S. Nicoară, *op. cit.*, p. 224.

36. W. Oldson, *op. cit.*, p. 45.

37. Ibid., p. 51.

38. S. Nicoară, *op. cit.*, p. 167.

39. Ibid., p. 169.

40. B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 347.

41. E. Lovinescu, *op. cit.*, 1997, p. 216.

42. N. Iorga, *op. cit.*, 1984, p. 271.

43. W. Oldson*, op. cit.*, p. 72.

44. E. Lovinescu, *op. cit.*, 1997, p. 238.

45. N. Iorga, *Despre drepturile limbii naționale în statul modern*, în *op. cit*, 1979, vol. 1, p. 311.

46. E. Lovinescu, *op. cit.*, 1997, p. 241; din tabăra adversă, Iorga criticase apariția dramei *De peste prag* în 1906, ironizând printre altele, formula folosită de Lovinescu - „continență de liniște" în loc de „atitudine de liniște" (în N. Iorga, *op. cit.,* vol. 2, 1979, p. 320).

47. E. Lovinescu, *op. cit*., 1997, p. 13.

48. Z. Ornea, *Studiu introductiv*, în E. Lovinescu, *op. cit.,* 1997, p. XIV.

49. E. Lovinescu, *op. cit*., 1997, p. 290.

50. Ibid., p. 310; Lovinescu conferă o abordare particulară și genezei capitalismului românesc, considerând că România modernă nu are la bază relațiile economice interne sau externe, ci factorul ideologic extern preluat prin sincronism. Sub impactul ideologiei, burghezia a creat apoi economia capitalistă.

51. Ibid., p. 354.

52. N. Iorga, *op. cit*., 1984, p. 266.

53. W. O. Oldson, *op. cit.* , p. 47.

54. E. Lovinescu, *op. cit*., 1997, p. 313.

55. Z. Ornea, *op. cit*., 1980, p. 349.

56. W. O. Oldson, *op. cit*., p. 46.

57. N. Iorga, *Ce este Sămănătorul*, în *op. cit*, vol. 1, 1979, p. 283.

58. Ibid.

59. S. Nicoară, *op. cit*., p. 258.

60. W. O. Oldson, *op. cit*., p. 46.

61. S. Nicoară, *op. cit*., p. 276.

62. W. O. Oldson, *op. cit*., p. 47.

63. E. Lovinescu, *op. cit*., 1997, p. 119.

64. Ibid., p. 280.

65. W. Oldson, *op. cit*., p. 79.

66. Ibid., p. 86.

67. I. Livezeanu, *op. cit*., p. 20.

68. E. Lovinescu, *op. cit*., 1997, p. 201.

69. Ibid., p. 295.

70. Naționalismul lui Iorga s-a manifestat însă și în spectrul politic, el activând pentru o scurtă perioadă ca om politic și fiind unul dintre fondatorii Partidului Național Democrat.

Bibliography

Bădărău, George, *Modernismul interbelic/The Interwar Modernism*, Institutul European, Iași, 2005

Iorga, Nicolae, *Ce este Sămănătorul/What is „Sămănătorul"*, în O luptă literară, vol. 1, Ed. Minerva, București, 1979 .

Iorga, Nicolae, *Despre drepturile limbii naționale în statul modern/ About the Rights of the National Language in the Modern State*, în O luptă literară, vol.1, Ed. Minerva, Bucureşti, 1979.

Iorga, Nicolae, *O viață de om așa cum a fost/A Man's Life, the Way It Was*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1984.

Iorga, Nicolae, *Ce e un naționalist?/What is a Nationalist?*, în Neamul Românesc, III, nr. 132, Vălenii de Munte, 1908.

Iorga, Nicolae, *Împotriva clevetitorilor/Against the Slanders*, în O luptă literară, vol. 1, Ed. Minerva, Bucureşti, 1979.

Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930/ Culture and Nationalism in the Greater Romania 1918-1930*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1998.

Lovinescu, Eugen, *Direcția nouă a d-lui Iorga/ The New Direction of Mr. Iorga*, în Opere I, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982.

Lovinescu, Eugen, *Literatura și critica noastră/ Our Literature and Critique*, în Opere I, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982.

Lovinescu, Eugen, *Problema țărănismului în literatura noastră/ The Problem of the Peasantry in Our Literature*, în Opere I, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982.

Lovinescu, Eugen, *Istoria civilizației române moderne/ The History of the Modern Romanian Civilization*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1997.

Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane/ The History of the Contemporary Romanian Literature*, vol. 1, Ed. Minerva, Bucureşti, 1981.

Lovinescu, Eugen, *Memorii. Scrieri 2/ Memoirs. Writings 2*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1970.

Mihăilescu, Florin, *N. Iorga - Biblioteca critică/ N. Iorga – The Critical Library*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1979.

Nicoară, Simona, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii/ The Modern Nation. Miths, Symbols, Ideologies*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2002.

Oldson, William O., *The Historical and Nationalistic Thought of Nicolae Iorga*, East European Quarterly, Boulder, 1973.

Ornea, Zigu, *Sămănătorismul/ The „Sămănătorism"*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1971.

Ornea, Zigu, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea/ Traditionalism and Modernity in the Third Decade*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1980.

Theodorescu, Barbu, *Nicolae Iorga*, Ed. Tineretului, Bucureşti, 1968.